

УДК 811.161.2'373.2

А. М. Кайдаш

**Стилістична концепція І. Г. Чередниченка
в контексті мовознавчих досліджень**

Стаття присвячена розгляду біографічних відомостей і наукового доробку мовознавця І. Г. Чередниченка, чье життя й педагогічна діяльність пов'язані з Ніжинською вищою школою. Детально проаналізовано один з аспектів його лінгвістичних пошуків – стилістичну концепцію вченого.

Ключові слова: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя, стилістика, стиль.

В статье идет речь о биографии и научном наследии языковеда И. Г. Чередныченко, чья жизнь и педагогическая деятельность связаны с Нежинской высшей школой. Подробно проанализирован один из аспектов его лингвистических исследований – стилистическая концепция.

Ключевые слова: Нежинский государственный педагогический институт им. Н. В. Гоголя, стилистика, стиль.

The article deals with the information on biography and scientific work of I. H. Cherednychenko, a philologist, whose life and educational activities are connected with Nizhyn high school. One of the aspects of his linguistic studies, the scientist's stylistic concept, is analyzed in it too.

Key words: Nizhyn State Pedagogical Institute named after Mykola Gogol, stylistics, style.

Життя та науково-педагогічна діяльність видатного мовознавця Івана Григоровича Чередниченка були надзвичайно насиченими. Народився він 21 вересня 1898 р. в станиці Калужській Краснодарського краю "в бідняцькій сім'ї кубанського козака-хлібороба", як зазначив сам у автобіографії, поданій до НДПІ ім. М. В. Гоголя при вступі на роботу. У цій же станиці він закінчив двокласне училище та 1915 р. був зарахований на державну стипендію до I-ої Кубанської учительської семінарії. Через громадянську війну переїхав на хутір, де працював учителем. Навесні 1918 р. при вчительській семінарії екстерном склав екзамени на звання вчителя двокласних училищ. У цей час брав участь у створенні підручників для

українських шкіл Північного Кавказу. Так, упродовж 1928–1931 рр. у ростовському видавництві "Північний Кавказ" були надруковані підручники типу робочих книг для 1, 3, 4 класів. Із 1929 р. працював викладачем у школі II ст. і педтехнікумі. У вересні 1931 р. вступив до Краснодарського педагогічного інституту на факультет російської мови та літератури. Захистивши в Державній кваліфікаційній комісії дипломну роботу з теми "Дискуссия 1934 года о литературном языке и ее итоги" на відмінно, закінчив заклад у червні 1935 р. за спеціальністю "Викладач російської мови, літератури та методики" і здобув кваліфікацію вчителя середньої школи, робфаку й технікуму з предметів: російська мова, література й методика мови та літератури. У цьому ж виші він залишився працювати на посаді асистента кафедри російської мови та завідувача навчальної частини заочного відділення. Із 1936 р. Іван Григорович виконував обов'язки доцента кафедри та 1938 р. вступив до заочної аспірантури на кафедру російської мови Ленінградського педінституту ім. О. І. Герцена за спеціальністю "Слов'яно-російське мовознавство". Тут у 1939 та 1940 рр. він склав кандидатські іспити, а 1 червня 1940 р. захистив дисертацію з теми "Относительное подчинение в системе придаточных современного русского языка" та отримав учений ступінь кандидата філологічних наук. 15 лютого 1941 р. Вища атестаційна комісія присудила йому вчене звання доцента кафедри російської мови. У серпні 1940 р. він був переведений у Кабардино-Балкарський педінститут (м. Нальчик). Після евакуації закладу в серпні 1942 р. призначений на роботу в Татаузький учительський інститут. 1944 року був відкликаний із Туркменії та призначений у Полтавський педінститут. Із 1946 р. працював в Ужгородському університеті. 6 березня 1946 р. Президія Верховної Ради СРСР нагородила І. Г. Чередниченка медаллю "За доблесну працю". Із 8 січня 1947 року він переведений до Львівського державного університету ім. Івана Франка за власним проханням у зв'язку з навчанням дітей. Із квітня 1947 до 5 травня 1949 р. працював заступником декана філологічного факультету, а з листопада 1947 до 3 березня 1950 р. – завідувачем кафедри української мови. У цьому виші доцент читав курси із сучасної української літературної мови, загального мовознавства та спецкурси з російської мови. В автобіографії мовознавець пояснював: "... Кліматичні умови шкідливо вплинули на моє здоров'я, особливо ж на здоров'я дружини та доньок. Тому я вирішив просити про переведення зі Львова".

Працюючи у Львівському виші, мовознавець із 1948 р. керував роботою із збирання матеріалів для укладання Діалектологічного атласу та організував Міжобласний діалектологічний кабінет при університеті. Тому, подаючи документи до НДПІ, у автобіографії від 26 березня 1950 р. учений окреслив коло наукових інтересів галузю української діалектології та зазначив, що працює над докторською дисертацією "Синтаксические особенности закарпатских украинских говоров". За наказом директора Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя Д. І. Кузнецова від 21 липня 1950 р. І. Г. Чередниченко зараховано на посаду завідувача кафедри української мови та доцента цієї ж кафедри з 19 серпня 1950 р. на підставі рішення конкурсної комісії закладу. Як свідчать архівні документи, робота педагога й ученого в навчальному закладі не була легкою. Тому 3 лютого 1951 р. він написав заяву директору з проханням усунути його від завідування, а 10 липня 1952 р. він був звільнений з інституту. У характеристиці від 12 березня 1951 р., підписаній директором НДПІ А. Г. Приходьком, зазначено, що доцент Чередниченко викладає спецкурси із загального та українського мовознавства, свій предмет знає, читає на достатньо високому рівні, вимогливий до студентів. Наступні характеристики, видані директором НДПІ ім. М. В. Гоголя, свідчать, що І. Г. Чередниченко подавав документи на роботу до Глухівського та Ростовського вишів. Як відомо, мовознавець працював у Глухівському учительському інституті. Із 1955 р. він очолив кафедру української мови Чернівецького державного університету.

І. Г. Чередниченко є автором посібника для практичних занять із сучасної української мови для студентів філологічних факультетів – "Збірника вправ з сучасної української мови". Ще 1948 р. мовознавець розробив "Питальник з лексики і фразеології для збирання діалектологічного матеріалу західноукраїнських говорів", а 1957 – "Програму-питальник для збирання матеріалів до обласного словника буковинських говорів". Докторська дисертація вченого торкалася проблем синтаксису складнопідрядного речення. Він опублікував монографію "Складнопідрядне речення в сучасній українській мові" (1959 р.). Ступеня доктора філологічних наук Іван Григорович був удостоєний за ґрунтовну працю – "Нариси з загальної стилістики сучасної української мови". Посібник складається з дванадцяти розділів, у яких, як зазначено в передмові, "висвітлено стилістичні властивості фонетики, морфології та

синтаксису сучасної української літературної мови" [4, с. 2]. Мовознавець здійснив детальний огляд наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних стилістів, сформулювавши власне визначення: "Стиль – це доцільна організація мови (мовлення) з умілим добором і ефективним використанням спеціальних мовних ресурсів і засобів, обумовленим функціональним призначенням і практикою мовного спілкування в різних галузях і при певних обставинах життя і діяльності суспільства та його членів" [4, с. 10]. За концепцією лінгвіста, стилістичну структуру сучасної української мови становить сукупність таких стильових різновидів: 1) мова живого усного загальнонаціонального спілкування; 2) офіційно-діловий стиль; 3) мова наукової та технічної літератури; 4) стилі масової преси та агітаційно-масової публіцистики; 5) ораторський стиль; 6) мова художньої літератури та естетико-художньої публіцистики [4, с. 42]. У монографії І. Г. Чередниченко детально розглянув усі стилі, проаналізував їх різновиди, проілюстрував прикладами. Із-поміж колоритно-стилістичних різновидів української мови він виділив п'ять: урочистості, офіціальності, інтимності-ласкавості, гумору, сатири [4, с. 77].

Філолог ґрунтовно проаналізував фонетичні властивості мови та їхні стилістичні функції, стилістичні властивості засобів словотвору та словоскладання, морфологічні ресурси стилістики, стилістичні властивості мови в її синтаксичній будові. Зокрема, розглядаючи проблеми фоностилістики, мовознавець звернув увагу на наголошені голосні у зв'язному висловлюванні, назвавши це явище текстуальною акцентованою вокалізацією, та на "випадки насичення тексту однаковими повторюваними і близько одна від одної розташованими приголосними для створення відповідного звучання, що імпонує змістові висловлювання" [4, с. 181], окресливши таке поняття текстуальною консонантивністю. Дослідник зазначив, що ці терміни (вокалізація та консонантивність) він увів умовно; а, на його думку, загальноприйнятий літературознавчий термін "алітерація" "не точно визначає суть явища" [4, с. 182]. Досліджуючи лексико-стилістичні ресурси мови, І. Г. Чередниченко детально зупинився на характеристиці груп слів вузького стилістичного забарвлення: розмовних, просторічних слів, діалектизмів і жаргонізмів, специфічно побутової та суспільно-політичної лексики, терміносистеми та лексики словесно-художнього зображення та емоціональної характеристики.

Значну увагу вчений приділив розгляду стилістичних помилок та шляхів їх усунення. Зокрема, він застерігав від калькування, яке

"сприяє появі в мові бур'янів, що глушать природні її властивості" [4, с. 24].

Крім стилістики, І. Г. Чередниченко ґрунтовно вивчав лексику, фразеологію (написавши "Нариси з української фразеології" в 1959 р.), синтаксис, теорію віршування (опублікувавши статтю "Проблеми створення римословника Т. Шевченка").

Отримавши звання професора в 1960 р. та ступінь доктора філологічних наук у 1963 р., мовознавець у 1963 р. повернувся до Краснодару. Тут 17 вересня 1968 р. він помер.

Упродовж життя вченому довелося працювати в багатьох навчальних закладах, де в основному він обіймав посади завідувача кафедр. Два роки (1950–1952) він проживав у Ніжині, працюючи в педагогічному інституті. В усіх навчальних закладах філолог не полишав наукової роботи, активно долучаючись до аналізу лінгвістичних проблем, актуальних на той час. Тому його наукова спадщина посідає вагомe місце в контексті мовознавчих досліджень.

Література

1. Карпенко Ю. О. Чередниченко Іван Григорович / Ю. О. Карпенко // Українська мова : Енциклопедія редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К. : "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана. – 2000. – С. 726.

2. Станівський М. Ф. Іван Григорович Чередниченко (до 60-річчя з дня народження і 40-річчя педагогічної та наукової діяльності) / М. Ф. Станівський // Українська мова в школі. – 1958. – № 5. – С. 89.

3. Чередниченко І. Г. // Мовознавство. – 1968. – № 5.

4. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І. Г. Чередниченко. – К. : Рад. шк., 1962. – 486 с.